

JOLANTA SKWARCZEWSKA

POLSKI BIAŁY KRZYŻ. OKRĘG LUBELSKI, KOŁO W CHEŁMIE

Polski Biały Krzyż powstał w maju 1918 roku w Stanach Zjednoczonych jako organizacja niosąca pomoc polskim żołnierzom i cywilom w czasach I wojny światowej. Inicjatorką powstania PBK i autorką struktury organizacyjnej była Helena Paderewska. Miała to być organizacja o celach zbliżonych do Czerwonego Krzyża, którego zorganizowanie dla Armii Polskiej było niemożliwe, gdyż działał on tylko w odniesieniu do niepodległych państw.

Niedługo po utworzeniu Polskiego Białego Krzyża 42 przeszkolone sanitariuszki pojechały do Francji, aby nieść pomoc oraz sprawować opiekę nad żołnierzami służącymi w Armii Polskiej gen. Józefa Hallera we Francji oraz polskimi jeńcami wojennymi z armii niemieckiej i austro-węgierskiej. Pomoc polegała na opiekowaniu się rannymi i rozdawaniu darów przesyłanych przez rodziny i znajomych. PBK zajmował się również dystrybucją listów i paczek dla polskich żołnierzy oraz propagowaniem polskiego dorobku kulturalnego i szerzeniem oświaty. Dlatego przekazano do Francji 10 000 książek, prasę polską i amerykańską, płyty, filmy i instrumenty muzyczne. Za pośrednictwem Białego Krzyża przyjechało tam również 10 księży ze sporym zapasem modlitewników, medalików i różańców.

Po odzyskaniu niepodległości Paderewscy przenieśli swoją działalność społeczną do Polski. Już w styczniu 1919 roku wolontariusze PBK zaczęli organizować w kraju pierwsze koła i nieformalne struktury. Pod koniec lutego 1919 roku w Warszawie zorganizowano zebranie organizacyjne stowarzyszeń, które miały podobne cele, uznając PBK za koordynatora wszystkich działań. Z inicjatywy PBK powstawały Komitety Budowy Domów Żołnierza, Komitety Wielkanocne i Gwiazdkowe, które przygotowywały świąteczne podarki dla wojska. Zorganizowano Koło Opieki

nad Rodzinami Żołnierzy, żłobki i ochronki. Główne zadanie PBK stanowiła wtedy pomoc w walce z Sowietami. Na potrzeby frontu wschodniego powstawały pociągi sanitarne, szpitale, gospody¹ i kantyny prowadzące działalność kulturalną i oświatową, noclegownie i świetlice wypoczynkowe dla przemieszczających się żołnierzy. PBK zaopatrywał ich także w bieliznę i artykuły pierwszej potrzeby. Po zakończeniu działań wojennych prowadzono punkty żywienia i schroniska dla wojska i ludności cywilnej, powracającym do ojczyzny udzielano pomocy materialnej i porad. Prowadzono pensjonaty dla repatriantów pracujących w Rosji oraz domy dla dzieci wychodzących ze szpitala i niedomagających, zapewniając intensywne dożywianie. Schroniska takie powstały w Białymstoku, Dorohusku i Skolimowie. Placówka w Dorohusku obliczona była na potrzeby 50 dzieci. Schronisko zlikwidowano przed końcem 1923 roku².

Ze względu na obszar działalności PBK uformował swoją organizację na podobieństwo struktur wojskowych. Wydział Opieki nad Żołnierzem PBK powołał zarządy okręgowe i zarządy kół w garnizonach. Koła działające na terenie korpusu były nadzorowane przez komitety korpusu. W 1922 roku działały dwa komitety korpusu: lubelski i warszawski, w 1923 roku dołączył wileński. Na obszarze Korpusu Lubelskiego powołano koła w Lublinie, Sarnach, Chełmie i Kowlu³.

Po odzyskaniu niepodległości możliwe stało się już założenie Polskiego Czerwonego Krzyża, a kompetencje obu organizacji zaczęły się pod pewnymi względami pokrywać, ale z uwagi na istotne różnice programowe połączenie ich okazało się niemożliwe. Podzielono więc zakres działania, pozostawiając w gestii PCK pomoc sanitarną dla rannych i chorych żołnierzy, zaś PBK otaczało opieką zdrowych, rekonwalescentów, zdemobilizowanych oraz rodziny wojskowych. W kolejnych latach zmieniano statut PBK w taki sposób, by dostosować działalność organizacji do zmieniających się potrzeb wojska.

W szeregach wojska polskiego w marcu 1921 roku na 307 tys. szeregowców przypadało 33 tys. analfabetów i 60 tys. półanalfabetów, a najwięcej niepiśmiennych żołnierzy pochodziło z Kresów Wschodnich⁴. Polski Biały Krzyż w pierwszym rzędzie skupił się na walce z analfabetyzmem: organizowano nauczanie wśród żołnierzy (w wojsku powstawały Żołnierskie Szkoły Nauczania Początkowego, szkoły

¹ E. Kryńska, *Polski Biały Krzyż 1918–1961*, Białystok 1997, Wykaz gospód żołnierskich PBK, s. 308: Chełm miasto – miejscowe Panie; Chełm miasto – K.O.K.; Rejowiec – Sekcja Propagandy i Opieki nad Żołnierzem.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, s. 104.

⁴ E. Kryńska, *Polski Biały Krzyż i jego udział w walce z analfabetyzmem w wojsku w II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2019, nr 1–2, s. 143.

Działaczka PBK rozdaje papierosy żołnierzom w czasie manewrów na Wołyniu,
sierpień 1925 roku. Fot. NAC, sygn. 3/1/0/7/949/24

powszechne dla wojska, kursy specjalistyczne i metodyczne); organizowano i prowadzono czytelnie i biblioteki; inicjowano i sprawowano opiekę nad amatorskim ruchem artystycznym (głównie amatorskie teatry żołnierskie, chóry i zespoły muzyczne); zakładano Domy Żołnierza, świetlice, gospody; powadzono dokształcanie pracowników oświatowych dla potrzeb wojska; organizowano wycieczki turystyczno-krajoznawcze dla żołnierzy i ich rodzin; za pomocą publikacji książkowych, broszur czasopism, żywego słowa i muzyki upowszechniano wśród społeczeństwa działania na rzecz armii i oświaty w wojsku (cykliczne „Tygodnie Białego Krzyża” mające na celu działalność propagandowo-wychowawczą); organizowano pomoc materialną dla żołnierzy w postaci prezentów świątecznych i paczek. Polski Biały Krzyż współpracował z instytucjami społecznymi oraz organizacjami kobiecymi, socjalnymi, kulturalno-oświatowymi, stowarzyszeniami wyższej użyteczności publicznej, realizującymi podobne cele w różnych środowiskach. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z 17 stycznia 1936 roku Polski Biały Krzyż stał się stowarzyszeniem wyższej użyteczności, co oznaczało, że rozwój tej organizacji uznano za szczególnie istotny dla dobra państwa i społeczeństwa polskiego⁵.

⁵ Szczegółowe informacje o działalności PBK pochodzą z publikacji: *eadem*, *Polski Biały Krzyż 1918–1961*; A. Niewęglowskiej, *Polski Biały Krzyż a wojsko w latach 1919–1939*, Toruń 2005; oraz elektronicznych wersji publikacji zamieszczonych na stronie Biblioteki Cyfrowej Polona.

W 1923 roku „Głos Lubelski” pisał:

Jeśli chodzi o ośrodek lubelski, to ma on nader aktualne i pierwszorzędne pole działania. W orbitę działań Lublina wchodzi Kresy z takimi miastami jak Łuck, Dubno, Równe, Sarny i Pińsk. Na pograniczu, i dalej w głąb Polski, żołnierz nasz ulega w pewnej mierze rozkładowej agitacji prowadzonej przez bolszewików i ich płatnych kompanjonów. W walce z agitacją największe usługi oddaje oświata. Uświadomiony społecznie i narodowo żołnierz, staje się bardziej lub zupełnie odpornym na wszelkie wywrotowe zakusy wroga.

Polski Biały Krzyż w swej pracy wyteża wszystkie siły, by w żołnierzu wyrobić przy pomocy nauki, odczytów, pogadanek, teatru i.t.p. odpowiedni światopogląd, zbudować go moralnie i uświadomić społecznie.

W wielu garnizonach wojskowych znajduje się też pewien odsetek mniejszości narodowych np. rusinów [sic], ukraińców [sic] i.t.d otóż akcja oświatowa Białego Krzyża wpływa odpowiednio na żołnierzy, przyczyniając się w dużej mierze do wyrobienia z tychże lojalnych obywateli państwa⁶.

Akcja oświatowa polegała na prowadzeniu kursów metodyczno-pedagogicznych dla żołnierzy, którzy stawali się nauczycielami dla następnych żołnierzy – wysyłani do poszczególnych garnizonów, organizowali w nich kursy dla analfabetów, odczyty, pogadanki, a w miarę możliwości wyjścia do teatru. Ponadto pomocne były ruchome biblioteki rozsyłane przez PBK nawet do najdalszych zakątków naszego kraju. Wielkim zainteresowaniem cieszył się odczyt „Z życia pszczoł”, a żołnierze, przeważnie pochodzenia chłopskiego, deklarowali urządzenie u siebie pasieki po powrocie do domu.

Pierwsza lokalna informacja o planach założenia placówki PBK w Chełmie pochodzi ze „Zwierciadła”, które w listopadzie 1923 roku zapowiada, że powstać ma organizacja o nazwie Biały Krzyż, której zadaniem będzie zwalczanie analfabetyzmu w wojsku, przeważnie na terenie tutejszego garnizonu⁷. Następną prasową wiadomością o działaniu organizacji jest relacja z walnego zebrania, które odbyło się 18 maja 1924 roku w sali Rady Miejskiej. Niestety, na zebraniu stawiło się tylko kilka osób i absencję ową dziennikarz „Zwierciadła” skomentował dość oschle. Zebranie otworzył prezes Sądu Okręgowego Bolesław Sekutowicz, przewodniczył prezes Rady Miasta Jan Leon Turczynowicz. Odczytano sprawozdanie z działalności Komitetu Lubelskiego, według którego w 1923 roku sekcja oświatowa prowadziła 3-miesięczny kurs metodyczno-pedagogiczny dla 34 referentów oświatowych i nauczycieli żołnierskiej szkoły powszechnej oraz 29 kursów dla szeregowców analfabetów i pół-analfabetów dla ponad 1500 szeregowców. Przeprowadzono także 3 kursy z zakresu

⁶ Zetwu, *Polski Biały Krzyż*, „Głos Lubelski” 1923, nr 65, s. 3.

⁷ „Zwierciadło”, 3.11.1923, nr 18, s. 2.

rolnictwa i ogrodnictwa. Oddziałom garnizonowym w Lublinie, Chełmie, Dubnie, Równem, Zamościu, Kownie i Włodzimierzu dostarczano zeszyty, ołówki, kałamarze, kredę i inne materiały. Po wysłuchaniu sprawozdania obecni na zebraniu w Chełmie przyjęli zaproponowaną przez prezesa Sekutowicza składkę członkowską w wysokości 50 gr miesięcznie, a ponieważ zarząd pozostał w niezmienionym składzie, posiedzenie zamknięto⁸. Według Sprawozdania z działalności ZC PBK za rok 1922 i I/I-1/VII 1923 roku Komitet Korpusu Lubelskiego od stycznia 1923 roku zorganizował koła opieki w następujących garnizonach: Sarny, Włodzimierz, Kowel, Dubno, Krasnostaw, Krzemieniec, Równe, Chełm, Łuck i Zamość⁹.

W kwietniu 1930 roku wojewoda lubelski składał sprawozdanie do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych na temat stanu organizacyjnego PBK na terenie województwa: Zarząd Okręgowy z siedzibą w Lublinie odpowiadał za działania organizacji na terenie powiatów: lubelskiego, lubartowskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego, tomaszowskiego, biłgorajskiego, zamojskiego, krasnostawskiego i janowskiego. Zarząd Okręgowy w Warszawie nadzorował powiaty: garwoliński, puławski, węgrowski, sokołowski, a Zarząd Okręgowy w Brześciu odpowiadał za powiaty: bialski, konstantynowski, siedlecki, radzyński, łukowski i włodawski. Na terenie województwa lubelskiego miał więc swoją siedzibę tylko Zarząd Okręgowy Lubelski liczący 14 członków.

Koła PBK działały w miejscowościach posiadających garnizony wojskowe. W 7 kołach okręgu lubelskiego zrzeszonych było 488 członków, najintensywniejszą działalność prowadziło Koło na terenie garnizonu lubelskiego, gdzie struktury PBK istniały już od 1922 roku.

Zarząd PBK Lublin prowadził bibliotekę z czytelnią dla żołnierzy (liczącą ok. 3000 książek); świetlice – posiadające własne biblioteki, przymusowe nauczanie analfabetów oraz kursy dokształcające w zakresie klas 4, 5, 6 i 7 gimnazjum przyrodniczo-matematycznego, opłacał honoraria nauczycielom kursu rolniczo-ogrodniczego przy Średniej Szkole Ogrodniczej w Lublinie, współpracował z wojskiem w zakresie organizowania przedstawień teatralnych i kinowych, rocznic, świąt narodowych i wojskowych¹⁰.

W latach 1932–1933 w skład Zarządu Okręgu Lubelskiego wchodził: Amelia Długocka – prezes, Zofia Dobrodzicka – wiceprezes, Bolesław Szydłowski – sekretarz,

⁸ N.L., *Z działalności Białego Krzyża*, „Zwierciadło”, 24.05.1924, nr 21, s. 10.

⁹ Elwira Kryńska podając powstanie koła w Chełmie w 1923 roku, powołuje się na: *PBK Sprawozdanie z działalności Zarządu Centralnego za rok 1922 i I/I – 1/VII 1923 roku*, Biblioteka Magistratu m.st. Warszawy, sygn. 201, s. 19.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, Polski Biały Krzyż, sygn. 2469.

Kazimierz Skotnicki – skarbnik, oraz członkowie Zarządu: Janina Komornicka, Kuklik-Lang, [Jan] Lachcik, dr Hasiński, kpt. P. Ogarek, Wera Tropaczyńska-Ogar-kowa, Bronisława Fischerowa, Halina Burgielowa, Aurelia Piechurowa, J. Gucwa, kpt. Wawrzyniec Kwiatkowski – delegat wojskowy¹¹. Okręg Lubelski liczył wtedy 11 kół w 11 garnizonach, ale dane statystyczne i sprawozdawczość tychże nie wpłynęły do centrali. W sprawozdaniu PBK za lata 1918–1933 widnieją dane jedynie z koła lubelskiego oraz stwierdzenie, iż prace Zarządu Okręgu skierowano głównie w celu propagandy idei PBK wśród najszerszego społeczeństwa poprzez uroczystości, wydawnictwa, broszury, ulotki itp.¹²

W listopadzie 1934 roku na łamach „Kroniki Nadbużańskiej” poinformowano o powstaniu Koła PBK na terenie miasta Chełm¹³. Z informacji wysłanej do Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie przez Starostwo Powiatowe w Chełmie wiemy, że siedziba oddziału mieściła się w dzielnicy Pilichonki, w koszarach 2 Pułku Artylerii Ciężkiej, w skład kierownictwa wchodziła: Maria Kreissowa – prezes (żona komendanta garnizonu), Janina Łuczayowa – sekretarz (żona porucznika 2 PAC), Stanisław Faczyński – skarbnik (emerytowany kapitan WP). Dokumentacja pracy koła, niestety, nie zachowała się, więc o jego działalności można dowiedzieć się jedynie ze źródeł pośrednich, np. z publikacji prasowych lub ogólniejszych sprawozdań.

Na podstawie Statutu PBK z 1930 roku, obowiązującego w chwili powstania koła chełmskiego, można domyślić się, że jego struktura wyglądała podobnie: koła powstają na terenie garnizonów miejscowych, a ich władze to: Walne Zgromadzenie Koła; Zarząd Koła i Komisje Rewizyjne Koła. Walne Zgromadzenie odbywa się co najmniej raz w roku, przed Walnym Zgromadzeniem Okręgu. Zgromadzenie wybiera członków Zarządu, Komisji Rewizyjnej i delegatów na Okręgowe oraz Naczelne Walne Zgromadzenie. Zarząd Koła składa się z co najmniej pięciu członków i jednego delegata oddziału wojskowego, wybranych na okres 2 lat. Do zadań Zarządu należy prowadzenie akcji kulturalno-oświatowej, składanie sprawozdań Zarządowi Okręgowemu, przedkładanie Zarządowi Okręgowemu wniosków dotyczących metod i programu pracy, prowadzenie instytucji PBK (tj. gospód, świetlic itp.), prowadzenie rachunkowości oraz kontakt z władzami wojskowymi danego garnizonu. Komisja Rewizyjna składa się z 2 członków Koła i jednego delegata oddziału wojskowego. Członkiem Stowarzyszenia mogła zostać każda osoba dorosła, która złożyła

¹¹ *Polski Biały Krzyż. Sprawozdanie 1918–1933*, Warszawa 1933, s. 15.

¹² *Ibidem*, s. 26.

¹³ „Kronika Nadbużańska”, 11.11.1934, nr 45, s. 4.

deklarację z podpisami 2 członków Stowarzyszenia i zobowiązała się do płacenia składek (6 zł rocznie)¹⁴.

W czerwcu 1935 roku „Kronika Nadbużańska” informuje, że przy komisji poborowej Polski Biały Krzyż urządził wzorową świetlicę i zajął się działalnością kulturalną i oświatową:

Pogadanki z zakresu higieny, ratownictwa, lotnictwa, obrony przeciwgazowej i.t.d. najróżnorodniejsze gry, radio, gazety – zajęły umysły i podniosły poborowego w jego samopoczuciu moralnym. Zamiast pijatyki, nudów i narzekań będących doskonałym podłożem dla akcji destrukcyjnej pobór tegoroczny odbywał się w miłej atmosferze ogólnego zadowolenia.

Świetliczanki przypinały biało-czerwone kokardki poborowym z kategorią „A”, zaś członkinie chełmskiej Rodziny Wojskowej zorganizowały bufet oferujący, po niewygórowanych cenach, gorącą herbatę, chleb, bułki, wędlinę i papierosy. Działający w dniach 21.05–12.06 bufet dziennie obsługiwał ok. 80–100 osób. „Kronika Nadbużańska” z satysfakcją stwierdziła, że była to jedna z najlepiej zorganizowanych herbaciarni na terenie województwa, a cała akcja zyskała sobie wdzięczność i uznanie poborowych, Starostwa i władz wojskowych¹⁵.

W następnym roku „Kronika” relacjonuje uroczystość poświęcenia świetlicy żołnierskiej na terenie 2 Pułku Artylerii Ciężkiej, która odbyła się 3 maja 1936 roku. W obecności generała Mieczysława Smorawińskiego, starosty powiatowego Edwarda Woronowicza, prezydenta miasta Tadeusza Tomaszewskiego oraz zaproszonych przedstawicieli społeczeństwa. Ceremonii poświęcenia dokonał proboszcz parafii wojskowej ks. Stanisław Warchałowski. W przemowach, które wygłoszono podczas uroczystości, podkreślano ofiarność oficerów, którzy złożyli datki w kwocie 200 zł i podoficerów (20 zł) na działalność świetlicy. Otwarcie świetlicy było też okazją do uroczystego wręczenia świadectw żołnierzom, którzy ukończyli pierwszy oddział żołnierskiej szkoły początkowej. Oficjalna część uroczystości zakończyła się popisem chórów: szeregowych plutonu łączności oraz podoficerów, pod batutą por. Pydy. Reporter „Kroniki” stwierdził uprzejmie, że popisy wokalne żołnierzy, zważywszy na krótki czas prób i surowość materiału wokalnego, należy zaliczyć do bardzo poprawnie wykonanych¹⁶. Już miesiąc później Zarząd Powiatowej Federacji Polskiego Związku Obrońców Ojczyzny w Chełmie podał do wiadomości informację o organizacji kursów maturalnych, skierowanych między innymi do podoficerów

¹⁴ Statut Stowarzyszenia Polski Biały Krzyż w Warszawie, 1930.

¹⁵ Akcja pomocy dla poborowych, „Kronika Nadbużańska” 1935, nr 26, s. 4.

¹⁶ Poświęcenie Świetlicy Żołnierskiej w 2 p.a.c., „Kronika Nadbużańska” 1936, nr 18, s. 5.

zawodowych¹⁷. Ze względu na charakter działań PBK można przypuścić, że lokalne struktury białokrzyskie miały także jakiś wkład w organizację tych kursów lub pomoc jego uczestnikom.

Na konieczność nauczania żołnierzy pośrednio zwracała uwagę także Polska Macierz Szkolna:

Zagadnienie analfabetyzmu w Polsce, zawsze palące i upokarzające polską ambicję narodową nabiera obecnie, w dobie mobilizowania wszystkich sił obronnych Państwa, szczególnej ostrości. Skuteczna, wewnętrzna i zewnętrzna obrona Polski nie będzie łatwą, jeśli jak obecnie co trzeci obywatel będzie analfabetą¹⁸.

W tym samym numerze „Kroniki” Chełmskie Koło PBK zamieściło artykuł objaśniający rolę Białego Krzyża w wojsku i apelowało do społeczeństwa o zapisywanie się w szeregi organizacji:

Im więcej będzie członków w Polskim Białym Krzyżu a temsamem większa praca społeczeństwa nad żołnierzem, co się przyczyni w przyszłości do tak wielkiego scementowania armji ze społeczeństwem, że pojęcie armja i naród stanie się nierozdzielne, a będzie to spełnienie pragnień Naszego Wielkiego Wodza i Nauczyciela MARSZAŁKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO¹⁹.

Zebrania Chełmskiego Koła PBK odbywały się w salach Polskiego Klubu Społecznego²⁰ i tam zapewne opracowano program imprez tygodnia Polskiego Białego Krzyża, który obchodzono w dniach 19–25 września 1936 roku. Sprzedawano nalepki – cegiełki, zorganizowano dancing, przeprowadzono zbiórkę pieniężną. Czysty zysk imprezy wyniósł 298 zł i 1 gr, co Zarząd PBK rozdzielił na akcję „Pomocy Zimowej” bezrobotnym, na pomoc dzieciom żywionym i ubieranym przez Polski Klub Społeczny oraz na cele kulturalno-oświatowe garnizonu chełmskiego, co wiemy ze sprawozdania finansowego zamieszczonego na łamach najpoczytniejszego chełmskiego tygodnika. W sprawozdaniu tym zamieszczona jest jeszcze jedna istotna informacja dotycząca składu władz organizacji: prezesem Koła PBK w 1936 roku był ppłk. Lucjan Jasiński²¹, a skarbnikiem Stanisław Krawczyk²².

¹⁷ *Komunikat specjalny*, „Kronika Nadbużańska” 1936, nr 27, s. 3.

¹⁸ *Do walki z analfabetyzmem. Wezwanie Polskiej Macierzy Szkolnej*, „Kronika Nadbużańska” 1936, nr 44, s. 4.

¹⁹ Koło Polskiego Białego Krzyża Chełm, *Rola Polskiego Białego Krzyża w wojsku*, „Kronika Nadbużańska” 1936, nr 44, s. 5.

²⁰ *A jednak społeczny...*, „Kronika Nadbużańska” 1936, nr 50, s. 2.

²¹ Lucjan Jasiński – dowódca 2. Pułku Artylerii Ciężkiej Ziemi Chełmskiej im. hetmana Jana Zamojskiego w latach 1935–1938, Stanisław Krawczyk – inspektor ubezpieczeniowy.

²² *Ogólne sprawozdanie finansowe*, „Kronika Nadbużańska” 1936, nr 52, s. 4.

W 1938 roku w Polsce działało 16 okręgów i 158 kół PBK. Zarząd Naczelny zajmował się kontrolą działalności oraz opracowywał wskazówki metodyczne i programowe. Opracowywał i rozsyłał programy kursów, pogadanek, udzielał instrukcji, wskazówek realizowanych w podległych kołach. Organizował i prowadził szkoły początkowe wyrabiające umiejętności czytania i pisanie oraz dbał o odpowiedni dobór tekstów, zadań rachunkowych, pogadanek o historii Polski i o czasach współczesnych, aby poszerzać horyzonty umysłowe żołnierzy, mobilizował do korzystania z dorobku kulturalnego Polski. Pierwszeństwo zatrudnienia i nauczania w szkołach wojskowych mieli wykwalifikowani nauczyciele i absolwenci seminariów nauczycielskich. Zarząd PBK starał się o stworzenie stałego zespołu nauczycielskiego, który poddawany był systematycznym szkoleniom w formie konferencji i rad pedagogicznych w celu opracowania i wdrożenia najskuteczniejszych metod pracy z dorosłymi uczniami w mundurach. W początkowej szkole żołnierskiej nauka trwała od 3 do 7 miesięcy, po 3 do 6 godzin na tydzień i była przymusowa dla szeregowców, którzy nie mieli ukończonych 3 klas szkoły powszechnej. Lekcje prowadzono w cywilnych szkołach powszechnych (co uzgadniano z władzami oświatowymi) lub w salach wykładowych koszar i świetlicach. W roku szkolnym 1927/28 w Polsce nauczano w 89 początkowych szkołach, zaś w roku szkolnym 1936/37 działało już 805 szkół początkowych²³. Po zakończeniu edukacji żołnierze zdawali egzamin przed komisją w składzie: dowódca formacji lub jego zastępca (jako przewodniczący), przedstawiciel władzy szkolnej – egzaminator, oficer oświatowy (sekretarz komisji), i instruktorka lub delegat PBK – jako pomocnik egzaminatora. Po pomyślnym zdaniu egzaminu uczniowie otrzymywali świadectwo ukończenia szkoły żołnierskiej, wręczone w czasie uroczystości zakończenia kursu. Prymusi otrzymali nagrody i dyplomy uznania, a całą uroczystość wzbogacano, organizując koncerty orkiestry wojskowej, chóru lub przedstawienia artystyczne²⁴. Od 1928 roku PBK prowadził także szkoły z pełnym programem siedmioklasowej szkoły powszechnej, najczęściej kończone przez podoficerów oraz kursy metodyczne przygotowujące podoficerów do pracy wychowawczej i kursy instruktorskie wykładowców różnych dyscyplin naukowych.

Okręg lubelski należał do terenów rolniczych, na których ponad 24% mieszkańców nie umiało czytać i pisać. Pomimo starań Władysława Wolskiego, prezesa lubelskiego Białego Krzyża, w roku szkolnym 1935/36 powołano tylko 44 zespoły początkowej szkoły żołnierskiej dla 1346 słuchaczy. W kolejnym roku przeszkolono pięć instruktorek garnizonowych na warszawskim kursie i 16 pracowniczek świetlic na kursach Inspektoratu Szkolnego w Lublinie. Na podstawie poszerzonego zasobu

²³ E. Kryńska, *Polski Biały Krzyż 1918–1961*, s. 140.

²⁴ *Ibidem*, s. 148.

kadr nauczycielskich utworzono 111 zespołów początkowych szkół żołnierskich, do których uczęszczało 1888 słuchaczy²⁵.

Sprawa analfabetyzmu w polskim społeczeństwie była istotną bolączką naszego państwa i podejmowano wiele akcji mających na celu zmianę tej sytuacji. W roku szkolnym 1936/37 Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego we współpracy z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, Ministerstwem Spraw Wojskowych, Rolnictwa oraz Opieki Społecznej podjęło akcję dokształcania przedpoborowych na terenie całej Polski, ze szczególną uwagą traktując województwa wschodnie. Pod hasłem „Ani jednego analfabety do wojska!” organizowano kursy dla analfabetów przedpoborowych. Na terenie chełmskiego obwodu szkolnego kursy takie miały powstać przy szkołach powszechnych, jeśli zgłosi się do kierownictwa danej szkoły co najmniej pięciu kandydatów²⁶. W Chełmie kurs taki został zorganizowany przy Kierownictwie Publicznej Szkoły Powszechnej nr 5 przy ul. Szwoleżerów²⁷, a w całym obwodzie szkolnym powstało 24 kursy, na które uczęszczało 317 słuchaczy, swoją wiedzę dzieliło się 51 nauczycieli i 2 osoby niebędące zawodowymi nauczycielami. W nauczaniu potrzebna była daleko idąca indywidualizacja ze względu na bardzo duże różnice poziomów umysłowych kursantów (analfabeci i półanalfabeci, osoby niedorozwinięte lub upośledzone, osoby z 1, 2 lub 3 klasami szkoły powszechnej)²⁸. Akcja dokształcania przedpoborowych miała uzupełniać działalność Polskiego Białego Krzyża w zakresie wiedzy o kulturze i wyrobienia nawyku sięgania po książkę ze względu na krótki czas służby wojskowej, poświęconej zdobyciu wiadomości i umiejętności z zakresu wyszkolenia bojowego.

Okres dwudziestolecia obfitował w inicjatywy oświatowe dotyczące ogółu społeczeństwa, co znalazło swoje odbicie na gruncie lokalnym. Tylko w 1937 roku Związek Oficerów Rezerwy organizował stałe wykłady z zakresu spraw związanych z obroną państwa, Kolejowe Przysposobienie Wojskowe, poza pracami związanymi z przygotowaniem do obrony kraju, w porozumieniu z ZNP organizował szereg cieszących się dużym zainteresowaniem wykładów z różnych dziedzin wiedzy oraz stałe kursy dla członków KPW, kończące się uzyskaniem świadectwa ukończenia szkoły powszechnej. Pracę oświatową podjęło także Pocztowe Przysposobienie Wojskowe, które organizowało kurs dokształcający dla swoich członków. Polski Klub Społeczny utworzył Sekcję Odczytową, która zajęła się zorganizowaniem stałych odczytów

²⁵ *Ibidem*, s. 141.

²⁶ T.L., „Ani jednego analfabety do wojska!”, „Kronika Nadbużańska” 1937, nr 5, s. 1.

²⁷ Kurs dla analfabetów przedpoborowych w Chełmie, „Kronika Nadbużańska” 1937, nr 7, s. 3.

²⁸ T.L., Dokształcanie przedpoborowych w Obwodzie Szkolnym Chełmskim, „Kronika Nadbużańska” 1937, nr 22, s. 2.

z różnych dziedzin wiedzy dla mieszkańców Chełma. Pierwszy nosił tytuł *Podróż w nieznanie*, ogłoszony przez Jana Szybowicza²⁹, a dotyczył Kosmosu³⁰.

Prasa chełmska nie poświęcała wiele uwagi działaniom lokalnych struktur Polskiego Białego Krzyża – artykuły ukazywały się przeważnie w miesiącu, w którym wypadał ogólnopolski Tydzień Białego Krzyża, kiedy to organizacja przygotowywała wystawy, pokazy i różnorodne imprezy propagujące idee białokrzyskie. W 1937 roku na łamach „Kroniki” przekonywano:

Polski Biały Krzyż pomaga władzom wzbogacać duszę żołnierza, kształcić umysł i wychowywać pełnowartościowego obywatela... Jednak gdy państwo nie jest w stanie podolać wszystkim potrzebom dokształcania, musi mu przyjść z pomocą całe społeczeństwo, które nie szczędząc ofiar pozwoli Polskiemu Białemu Krzyżowi rozwinąć jak najintensywniejszą działalność. [...] społeczeństwo musi we własnym interesie przyczynić się do urobienia „wewnętrznej piękności” żołnierza. Nasze doświadczenia dziejowe, dzisiejsze czasy wymagające wszelkiej przezorności, a przede wszystkim wielka miłość do żołnierza ułatwią społeczeństwu spełnienie, wzniosłej, a zarazem koniecznej, misji dobrojenia moralnego naszego żołnierza³¹.

Na cele PBK przeznaczono dochody specjalnej zbiórki ulicznej oraz imprez zorganizowanych w Chełmie z okazji święta odzyskania niepodległości³².

Prace instruktorek PBK wspomagały wolontariuszki³³, które brały udział w pracach świetlicowych: głośnym czytaniu książek, czasopism i gazet, prowadzeniu zajęć sportowych w postaci gier ruchowych i klubowych, prowadzeniu robót ręcznych lub lekcji śpiewu, deklamacji i teatru amatorskiego. Wśród wolontariuszy najczęściej znajdowali się: absolwentki okręgowych kursów świetlicowych, prelegenci, bibliotekarze i kadra wojskowa. Instruktorki PBK szkolono na kursach i konferencjach dokształcających, przygotowywanych przez PBK oraz inne organizacje społeczne. Ponadto władze PBK prowadziły indywidualne poradnictwo ustne i pisemne dotyczące różnorodnych zagadnień i trudności, które napotykały w swojej działalności konkretne instruktorki. Rozsyłano też pakiety (po 60–70 książek) o tematyce

²⁹ Jan Szybowicz (? – 1941) – nauczyciel Szkoły Powszechnej nr 4 w Chełmie, członek Ligi Morskiej i Kolonialnej, Polskiego Klubu Społecznego i Akcji Katolickiej. W latach 1938–1939 wiceprzewodniczący, później przewodniczący lokalnych struktur Obozu Zjednoczenia Narodowego. Rozstrzelany w Chełmie w 1941 roku.

³⁰ *Parę uwag o pracy oświatowej w Chełmie*, „Kronika Nadbużańska” 1937, nr 12, s. 1–2.

³¹ M. Kińczyk, *Z okazji „Tygodnia Polskiego Białego Krzyża” 5.XII–12.XII*, „Kronika Nadbużańska” 1937, nr 46, s. 1–2.

³² *Program uroczystości*, „Kronika Nadbużańska” 1937, nr 46, s. 3; *Sprawozdanie Komitetu wykonawczego obchodu*, „Kronika Nadbużańska” 1937, nr 49, s. 3.

³³ *Odezwa do absolwentek szkół średnich*, „Kronika Nadbużańska” 1938, nr 46, s. 2.

instrukcyjno-oświatowej, co miało istotne znaczenie na prowincji, gdzie ze względu na oddalenie od większych ośrodków życia kulturalnego trudno byłoby szybko zdobyć merytoryczną wiedzę. Większość pracowników oświatowych PBK stanowiły kobiety, co było zamierzone. W przypadku działań wojennych mężczyźni – instruktorzy musieliby przejść do czynnej służby wojskowej, co wiązałoby się z przerwą w pracach edukacyjnych, a kobiety, jak zakładano, mogłyby pozostać na swoich stanowiskach³⁴. W Archiwum Centralnej Biblioteki Wojskowej zachowały się wykazy instruktorek i instruktorów oświatowych PBK, opłacanych przez Zarząd Naczelny PBK, zamieszczane w okresowych sprawozdaniach. Znalazły się tam m.in.: Eleonora Żubrowska, która pełniła obowiązki instruktorki garnizonowej w Chełmie Lubelskim (rok 1934/35), Helena Sokołowska – instruktorka garnizonowa w 1935/36 roku i Wiktoria Romanowska, pełniąca obowiązki instruktorki garnizonowej kolejno w latach 1936/37 i 1937/38³⁵.

Można zaryzykować stwierdzenie, że za każdą informacją o żołnierskich orkiestrach, chórach, teatrach amatorskich czy innych przejawach życia kulturalnego stały pracownice Polskiego Białego Krzyża, które szkoliły, wyjaśniały, podsuwały pomysły i inspirowały żołnierską twórczość, we współpracy z oficerami odpowiadającymi za oświatę w danej jednostce i organizacjami społecznymi wspierającymi armię (np. Rodzina Wojskowa, związki kombatanów itp.³⁶). W latach poprzedzających wybuch II wojny światowej PBK nie tylko dbało o zwalczanie analfabetyzmu, ale starało się pogłębiać wiedzę praktyczną żołnierzy, wzbudzać świadomość narodową i uczucia patriotyczne poprzez zapoznavanie żołnierzy z polską historią i kulturą podczas zajęć w świetlicach, w których spędzano czas po służbie. Prowadzono pogadanki, na których w przystępny sposób przekazywano wiedzę o aktualnych wydarzeniach, o historii, przyrodzie, geografii lub technice. Poprzez prowadzenie bibliotek i sugerowanie odpowiednich lektur, doradztwo i instruktaż w zakresie funkcjonowania chórów i teatrów, przygotowywanie i prowadzenie wycieczek, podczas których niewykształcony żołnierz po raz pierwszy w życiu mógł zobaczyć zabytki, muzea lub krajobrazy ojczyzny. Żołnierze, którzy wracali do rodzinnych wiosek, stawali się przewodnikami swoich bliskich i sąsiadów, a także cenionymi i wykształconymi pracownikami i szanowanymi członkami lokalnej społeczności.

³⁴ E. Kryńska, *Polski Biały Krzyż 1918–1961*, s. 159.

³⁵ *Ibidem*, s. 316.

³⁶ Z PBK związany był m.in. Związek Harcerstwa Polskiego, Zjednoczenie Polskich Towarzystw Oświatowych, Polska Macierz Szkolna, Towarzystwo Czytelni Ludowych, Związek Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska YMCA”, Związek Teatrów Ludowych, Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży Akademickiej, Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, Związek Strzelecki, Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, Związek Rezerwistów, Fundusz Pracy, Instytut Spraw Społecznych.

***Zespół amatorski pułku artylerii im. hetmana Jana Zamoyskiego,
po występie w czasie uroczystej akademii w dniu 18.III.39 roku
z okazji dnia imienin Wodza Naczelnego***

„Wiarus”, 1939, nr 21, s. 689 (wersja elektroniczna w Zbrojowni. Wojskowej Bibliotece Cyfrowej:
<http://zbrojownia.cbw.wp.mil.pl:8080/dlibra>)

W 1938 roku lubelska instruktorka okręgowa informowała na Walnym Zgromadzeniu Delegatów w Warszawie, że w okręgu lubelskim wprowadzono nową formę pracy z żołnierzem, tzn. uroczystości związane z przysięgą rekruta. Poza częścią urzędową, wszystkie atrakcje dla żołnierzy w tym dniu zorganizował PBK: opiekę nad rodzicami przybyłymi na uroczystość, udział rodziców w obiedzie żołnierskim, przygotowanie wieczornicy poświęconej matce żołnierza *Kochaj Ojczyznę i Matkę swoją* oraz zabawę żołnierską. Według relacji instruktorki okręgowej, Stefanii Trębickiej, akcja w tak ważnym dla żołnierza dniu stworzyła *atmosferę o wysokich wartościach wychowawczych, nie tylko dla żołnierza, ale i rodziców. Społeczeństwu zaś dały możliwość wykazania najbardziej życzliwego i serdecznego ustosunkowania się do Armii*³⁷.

³⁷ Protokół Walnego Zgromadzenia Delegatów Okręgów i Kół Polskiego Białego Krzyża odbytego w dniach 2 i 3 grudnia 1938 r. w Warszawie, Warszawa [1938], s. 21.

Ponadto współpracująca z PBK młodzież szkolna w okresie przedświątecznym wysyłała do żołnierzy listy z życzeniami i opłatkiem, które odczytywano w świetlicach podczas Wigilii. Żołnierze zawsze odpisywali na te listy. W pracach sekcji świetlicowej brały udział przeszkolone studentki, będące poważną pomocą dla instruktorki, zorganizowano sekcję prelegentów oraz zaangażowano nauczyciela do lekcji śpiewu. Prace oświatowe prowadzono także w więzieniu śledczym.

Wielu członków PBK należało równocześnie do Związku Nauczycielstwa Polskiego, co mogło ułatwić organizację Młodzieżowych Kół PBK. Najwięcej powstało ich w okręgu toruńskim, a okręg lubelski uplasował się na drugim miejscu. Młodzież opiekowała się cmentarzami wojennymi i grobami poległych żołnierzy, brała udział w imprezach z okazji świąt pułkowych, witała żołnierzy wracających z manewrów. Wojsko ze swojej strony organizowało zabawy taneczne, koncerty z udziałem orkiestr wojskowych, popierało akcje pisania pozdrowień i listów do żołnierzy, zapraszało na wieczornice, wycieczki i zwiedzanie koszar pod hasłem „Poznaj Armię – kochaj żołnierza”³⁸.

W marcu 1939 roku w stacjonującym w Chełmie pułku artylerii obchodzono uroczyscie podwójne święto – imieniny Naczelnego Wodza i uroczystość poświęcenia sceny wybudowanej przez lokalne koło PBK, co kosztowało 1500 zł. Została wyposażona w komplet dekoracji pozwalających na przedstawianie różnych miejsc. Scena umiejscowiona w świetlicy pułkowej nie zabierała zbyt wiele miejsca, a w razie konieczności można ją było łatwo rozebrać i przemieścić. Po części oficjalnej, ku czci marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza, na nowej scenie zaprezentowano przygotowane inscenizacje, skecze i pokaz taneczny, które to atrakcje przedzielały występy żołnierskiego chóru rewelersów³⁹ w humorystycznym repertuarze⁴⁰.

W maju 1939 roku w skład komitetu honorowego tygodnia Polskiego Białego Krzyża weszli: starosta Tadeusz Lipski, ks. kan. Wacław Kosior, płk Władysław Muzyka, sędzia Stanisław Gęca, prezydent Tadeusz Tomaszewski, inspektor szkolny Roman Jack. W komitecie wykonawczym działali: w sekcji finansowo-zbiórkowej pani Denkiewiczowa, sekcji imprezowej pani Zarnowska, sekcji propagandowej komisarz Zebrowski, zaś przewodniczącą sekcji wykonawczej została Zofia Tomaszewska⁴¹. Należy przypuszczać, że podobnie jak w całej Polsce zorganizowano w Chełmie przedstawienia, koncerty, prelekcje lub wieczornice obrazujące pracę i życie polskiego

³⁸ E. Kryńska, *Polski Biały Krzyż 1918–1961*, s. 196.

³⁹ Zespół Rewelersów – w okresie międzywojennym bardzo popularny typ męskiego kwartetu wokalnego. Znane przed wojną zespoły to np.: Chór Juranda założony przez Mieczysława Foga, Chór Dana (1928), Chór Warsa (1931) a po wojnie Chór Czejanda (popularny w latach pięćdziesiątych).

⁴⁰ Jan B., sierżant, *Z życia pułku artylerii im. hetmana Jana Zamoyskiego*, „Wiarus” 1939, nr 21, s. 689.

⁴¹ Z. Tomaszewska, *Wojsko polskie to tajemnicza księga [...]*, „Kronika Nadbużańska” 1939, nr 20, s. 1.

żołnierza. Niewykluczone, że zorganizowano zwiedzanie koszar dla młodzieży szkolnej przy współudziale szkolnego klubu PBK, możliwe, że na propagandowym stoisku organizacji lub w specjalnie przygotowanej herbaciarni można było zapoznać się z okolicznościową, ogólnopolską jednodniówką pod redakcją Marii Albrechtowej, którą z okazji Tygodnia PBK wydał tygodnik „Wiarus”⁴². Niestety, informacje o przebiegu tygodnia ani podsumowanie finansowe nie zachowały się, prawdopodobnie ze względu na rozpoczęcie działań wojennych.

W czasie II wojny światowej PBK działał w konspiracji. Członkowie organizacji zostali zmobilizowani lub wstąpili w szeregi organizacji konspiracyjnych, część zmuszona została do ukrywania się lub wyjazdu za granicę, część poległa lub została uwięziona w pierwszych dniach wojny. Członkowie PBK ukrywali broń, prowadzili działalność polityczną, ukrywali i udzielali pomocy zagrożonym aresztowaniem, opatrywali rany i brali udział w tajnym nauczaniu.

W 1941 roku z inicjatywy gen. Władysława Andersa powołano Pomocniczą Służbę Kobiet, która weszła w skład armii Andersa, biorąc udział we wszystkich służbach pomocniczych na tyłach i w pasie przyfrontowym, głównie jako służby sanitarne, oświatowe, propagandowe, łączności, transportu, administracji wojskowej i ochrony. PBK opiekowały się także polską ludnością cywilną, zwłaszcza sierotami⁴³. Dawne aktywistki PBK, służąc w różnych formacjach, przeszły cały szlak 2 Korpusu Wojska Polskiego. Po demobilizacji w 1946 roku gen. Anders wydał rozkaz wznowienia prac PBK na emigracji. Zadaniem PBK było dbanie o byt materialny żołnierzy i ich rodzin oraz pomoc dla Polaków poza krajem. Jednakże ze względu na coraz mniejsze zaangażowanie wciąż spadającej liczby członków oraz niewielkie środki finansowe organizacja zaprzestała działalności z końcem 1961 roku.

SŁOWA KLUCZOWE:

Polski Biały Krzyż, Wojsko Polskie, edukacja dorosłych, Lublin, Chełm, 1918–1939

⁴² *Na marginesie Tygodni P.B.K.*, „Wiarus” 1939, nr 23, s. 754.

⁴³ E. Kryńska, *Polski Biały Krzyż 1918–1961*, s. 237.

POLSKI BIAŁY KRZYŻ

KOŁO OPIEKI NAD ŻOŁNIERZEM w LUBLINIE

We wtorek, dnia 5-go grudnia 1922 r.

W SALI TOWARZYSTWA MUZYCZNEGO

(Kapucyńska Nr. 7, wejście przez Teatr Miejski)

Prof. Tadeusz Bocheński

ZNANY POETA i KRYTYK

wygłosi ODCZYT pod tytułem

PRZESADY i PRAWDA O NOWEJ SZTUCE

Początek punktualnie o godz. 8-ej wiecz.

Bilety w cenie 1000, 500 i 300 Mk. są do nabycia w biurze Polsk.
Białego Krzyża (Pałac Radziwiłłowski prawa brama),
a w dniu odczytu u wejścia na salę.

CAŁY DOCHÓD PRZEZNACZONY NA
POLSKI BIAŁY KRZYŻ w LUBLINIE
NA OŚWIATĘ w WOJSKU

Afisz, 1922 r. (wersja elektroniczna: <https://polona.pl>)

Odpis.

WOJEWODA LUBELSKI

Lublin, dnia 14 kwietnia 1930 roku

L:739/B.P.

T a j n e.

Przedmiot: Polski Biały Krzyż -
stan organizacyjny na terenie
Woj.Lubelskiego.-

Do

MINISTERSTWA SPRAW WEWNĘTRZNYCH

Departament II Polityczny

w Warszawie.

Przedkładając poniżej szczegółowe dane o stanie organizacyjnym Polskiego Białego Krzyża / w skrócie "P.B.K." / na terenie Woj.Lubelskiego zgłaszam co następuje:

Polski Biały Krzyż jest instytucją powołaną do życia dla koncentrowania wysiłków społecznych w pomocy wojsku, a w szczególności na polu roztaczania opieki kulturalno-oświatowej nad żołnierzami zdrowymi przez organizowanie dla nich kursów przymusowego nauczania, różnego rodzaju przedsięwzięć kulturalno-oświatowych i godziwych rozrywek. Głównym motorem pracy P.B.K. jest Zarząd Naczelny/Główny/ w Warszawie. W siedzibach poszczególnych D.O.K. występują Zarządy Okręgowe, w siedzibach zaś poszczególnych garnizonów - organizacje garnizonowe, noszące nazwę Kół Opieki dla wszystkich formacji w danym garnizonie, poza tem często zwane Kołami Miejscowymi lub Oddziałami. W związku z powyższą strukturą organizacyjną P.B.K. przystosowaną do wojskowości, terytorjalnie Woj.Lubelskie dzieli się na 3 sfery działania różnych Zarządów Okręgowych P.B.K., odpowiadających 3 D.O.K. W Zasadzie więc podporządkowane są:

Zarz.Okr.P.B.K. w Lublinie - powiaty: 1/ Lubelski
2/ Lubartowski
3/ Chełmski
4/ Hrubieszowski
5/ Tomaszowski

:/:

- 2 -

- 14 g
- 6/ Biłgorajski
 - 7/ Zamojski
 - 8/ Krasnostawski
 - 9/ Janowski

Zarz.Okr.P.B.K.w Warszawie - powiaty: 1/ Garwoliński
2/ Puławski
3/ Węgrowski
4/ Sokołowski

Zarz.Okr.P.B.K.w Brześciu n/B.- powiaty: 1/ Bialski
2/ Konstantynowski
3/ Siedlecki
4/ Radzyński
5/ Łukowski
6/ Włodawski

W ten sposób na terenie Woj.Lubelskiego ma swą siedzibę jedynie Zarząd Okręgowy Lubelski,liczący 14 członków, inne zaś Zarz.Okr.posiadają tu jedynie podporządkowane sobie jednostki organizacyjne niższego rzędu.-

Koła P.B.K. występują na terenie następujących ośrodków posiadających garnizony wojskowe:

1/ m.Lublin	- Koło liczy - 50 członków - D.O.K.Nr.II w Lubli	nie
2/ m.Hrubieszów	- Koło liczy - 60 członków - D.O.K.Nr.II w Lubli	nie
3/ m.Krasnostaw	- Koło liczy - 38 członków - D.O.K.Nr.II w Lubli	nie
4/ m.Zamość	- Koło liczy -170 członków - D.O.K.Nr.II w Lubli	nie
5/ m.Garwolin	- Koło liczy - 50 członków - D.O.K.Nr.I w Warsza	wie
6/ m.Siedlce	- Koło liczy - 50 członków - D.O.K.Nr.IX w Brześ	ciu n/B
7/ m.Włodawa	- Koło liczy - 70 członków - D.O.K.Nr.IX w Brześ	ciu n/B

Razem na terenie Woj.Lubelskiego w 7 Kołach - 488 członków, z czego przypada na Okr.Korp.Nr.I: jedno Koło liczące 50 członków i Okr.Korp.Nr.IX - dwa Koła,liczące 120 członków, oraz na Okr.

:/:

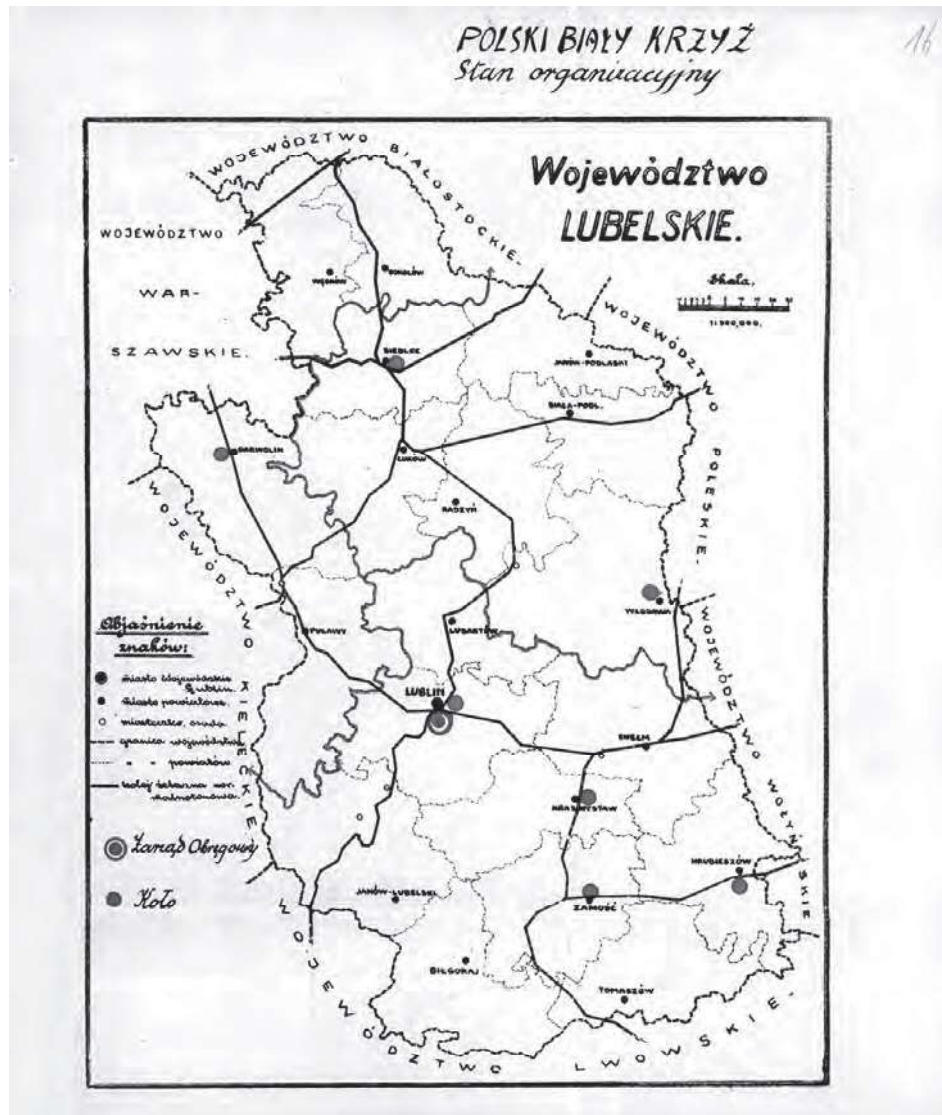
- 3 -

Korp.Nr.II - 4 Koła,liczące 318 członków.-

Równocześnie zaznaczyć należy, że Zarządy Okręgowe jako takie większej roli w życiu organizacji nie odgrywają, w związku z czym bardziej żywotne Koła pozostają w bezpośrednim kontakcie z Centralą organizacji w Warszawie.- Odnosi się to w pierwszym rzędzie do Kół z tut.terenu w Garwolinie i Zamościu. Okoliczności tej sprzyja fakt, iż Zarz.Okr.P.B.K. w większości wypadków są równocześnie Zarządami Miejscowych Kół, w związku z czym są wysoce zaabsorbowane pracą na miejscowych terenach o większych garnizonach. Stosunkowo najintensywniejszą działalność prowadzi P.B.K. na terenie garnizonu Lubelskiego, gdzie został zorganizowany już w 1922 r.

Zarząd P.B.K. Lublin bezpośrednio lub pośrednio przez swe sekcje / finansowa, świetlicowa, oświatowa i in./ prowadzi:
a/ dużą bibliotekę z czytelnią dla żołnierzy w gmachu szefostw OK.II./ Szpitalna Nr.12/; biblioteka liczy ponad 3.000 dzieł;
b/ kieruje względnie opiekuje się świetlicą w 8 pp.leg.2 szw. taborów i w oddziale sztabowym, w których są także specjalne biblioteki P.B.K.;
c/ prowadzi przymusowe nauczanie żołnierzy w oddziale sztabowym DOK.II, w 2 szwadronie taborów i 2 dyonie żandarmerji oraz gry i zabawy świetlicowe w 8 pp.leg.;
d/ subwencjonuje kursy dokształcające w zakresie 4,5,6 i 7-ej klasy gimn.przyrodniczo-matem. dla wojskowych w Lublinie, zorganizowane i prowadzone przez ref.ośw.DOK.II;
e/ opłaca honorarja nauczycielom 6 tygodniowego wieczorowego kursu rolniczo-ogrodniczego, zorganizowanego od 20-go lutego r.b. dla 35 żołnierzy przez ref.ośw.DOK.II przy Średniej Szkole Ogrodniczej w Lublinie;
f/ współpracuje z czynnikami wojskowymi przy organizowaniu dla żołnierzy przedstawień teatralnych i kinowych, rocznie i świąt narodowych i wojskowych.-

:/:

Raport wojewody lubelskiego do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych na temat organizacji
Polskiego Białego Krzyża na terenie województwa lubelskiego w 1930 r.

Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego,
Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 2469

Odpis. 33

Starostwo Powiatowe Chełmski Chełm dnia 16.5 1935 r.

L. B. 8/11/131 Do

Stowarzyszenie p. n. Polski Biały Krzyż Kierownictwa Oddziału Stowarzyszenia p. n. Polski Biały Krzyż

założenie Oddziału w Chełmie w Chełmie

L. P. 5710 in re p. Marii Krystyny

Zawiadamia się, że Starostwo nie sprzeciwia się założeniu w Chełmie oddziału Stowarzyszenia p. n. Polski Biały Krzyż

..., wciągniętego na zasadzie decyzji Wojewody Komisarza Rządu m. st. Warszawy z dn. 12. IX 1930 r. L. 1210 do rejestru stowarzyszeń i związków

Urzędu Wojewódzkiego pod Nr. 1210 Komisariatu Rządu m. st. Warszawy

Jednocześnie zawiadamia się, że w myśl postanowień art. 41 ust. 3 Prawa o stowarzyszeniach (rozp. z dnia 27/X 1932 r. Dz. U. R. P. Nr. 94 poz. 808) Kierownictwo Oddziału ma obowiązek zawiadamiać Starostwo w dwutygodniowym terminie o każdorazowej zmianie swego składu osobowego, adresu Oddziału i statutu stowarzyszenia, licząc termin ten do dokonania zmiany względnie od powzięcia o niej wiadomości.

Za Starostę: 1-1 Wójcisz

Starostwo Powiatowe Chełmski Chełm dnia 16.5 1935 r.

L. B. 8/11/131 Do

Stowarzyszenie p. n. Polski Biały Krzyż URZĘDU WOJEWÓDZKIEGO

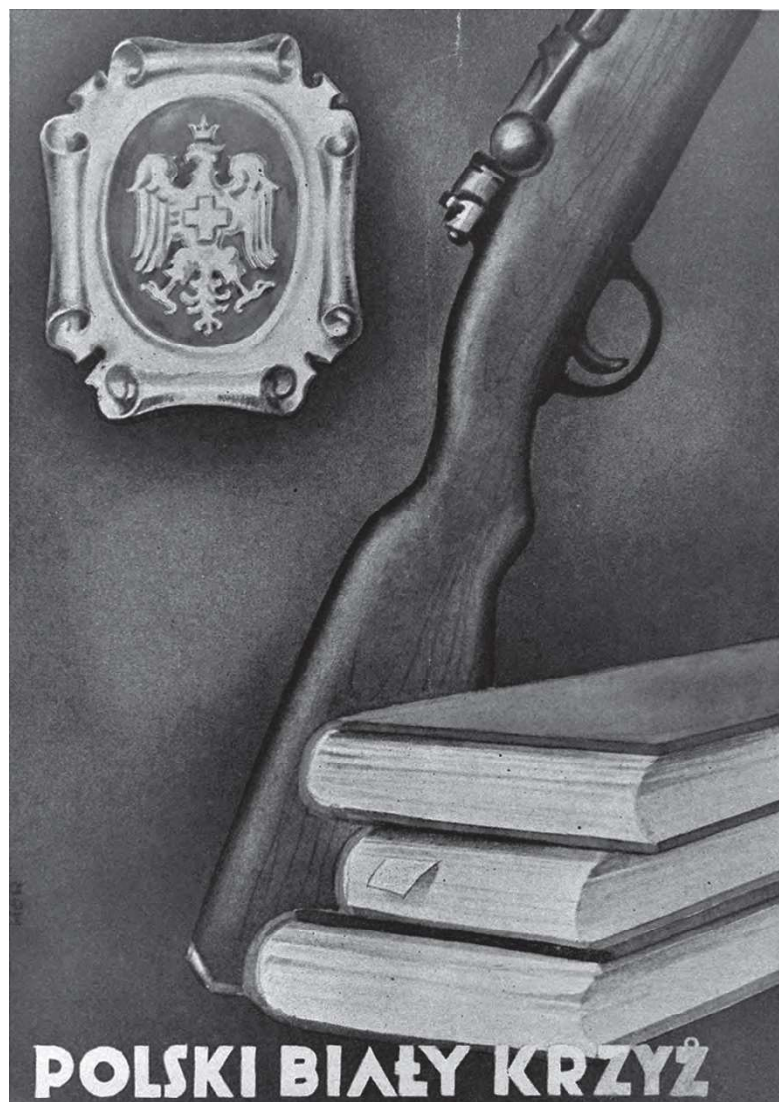
założenie Oddziału w Chełmie w LUBLINIE.

Powyższe przedstawia się do wiadomości z nadmienieniem, że Oddział ma się mieścić w Chełmie przy ul. Półschanski/Rosary 9 p. 15 w skład zaś Kierownictwa Oddziału wchodzi (imiona i nazwiska osób wchodzących w skład Kierownictwa oraz opinia o nich pod względem moralnym i politycznym): główny - Krystyna Wójcisz, siostra komendantki garnizonu, sekretar - Rosaryówna, Jacek - siostra poturka. 2 p. a. c., Jacek skarbnik - Jacek Jankowski, Stanisław - emerytowany kapitan W. P.

Urz. Woj. Lub. Nr. 15.
Stowarzyszenia, Star.

Wójcisz

Starostwo Powiatowe w Chełmie do Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie
o założeniu oddziału PBK w Chełmie. Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie,
Akta Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 2469

Okładka jednodniówki Polskiego Białego Krzyża wydanej w 1939 r. przez tygodnik „Wiarus”
(wersja elektroniczna: <https://polona.pl>)

Изложение

Польский Белый Крест. Люблинский район, Круг в Хелме

В статье представлена деятельность Польского Белого Креста и в частности круга, действующего в составе 2-го тяжелого артиллерийского полка Хелмской земли им. гетмана Яна Замойского. К сожалению, документация о работе круга не сохранилась, это исследование основано на косвенных источниках – статьях из местной прессы периода Второй Речи Посполитой и скромных заметках из более общих источников и исследований.

Польский Белый Крест был основан в 1918 году благодаря усилиям Хелены Падеревской для оказания помощи и заботы добровольцам Войска Польского во Франции. После восстановления независимости организация переместила свою деятельность в Польшу, где заботилась о солдатах и жертвах польско-советской войны, а после войны занималась ликвидацией неграмотности в польской армии, продвижением польской культуры и повышением профессиональной квалификации солдат, которые позже стали сельскохозяйственными и промышленными рабочими. Благодаря ПБК у солдата, уходящего из армии, появились знания и навыки, которые могли улучшить его жизненную ситуацию. Инструкторки, которые выступали в качестве неформальных воспитателей и консультанток, позаботились об уровне занятий. Они пытались научить солдат быть ответственными, сотрудничать, обращали внимание на необходимость создавать социальные связи и подносили чувство собственного достоинства солдата, как ответственного гражданина. Деятельность ПБК прервала Вторая мировая война. В 1946 году генерал Андерс отдал приказ возобновить работу ПБК в эмиграции, заботясь о материальном благополучии демобилизованных солдат и их семей. Работа организации была прекращена в 1961 году из-за уменьшения интереса к ее деятельности.

ABSTRACT

POLISH WHITE CROSS. LUBLIN DISTRICT, CLUB IN CHEŁM

The aim of the work is to present the activities of the Polish White Cross, and in particular its club operating at the Hetman Jan Zamojski 2nd Heavy Artillery Regiment in Chełm Land. Unfortunately, the documentation of the club work has not survived. The study is based on indirect sources – articles from the local press

from the period of the Second Polish Republic and modest notes from more general sources and studies.

The Polish White Cross was established in 1918 thanks to the efforts of Helena Paderewska in order to provide help and care for volunteers of the Polish Army in France. After regaining independence, the organization moved its activities to Poland, where it took care of soldiers and victims of the Polish-Soviet war, and after the war it dealt with the elimination of illiteracy in the Polish army, dissemination of Polish culture and raising the professional qualifications of soldiers – later agricultural and industrial workers. Thanks to PBK, soldiers leaving the army had certain knowledge and skills that could improve their life situation. The instructors who acted as informal guardians and counselors took care of the level of classes. They tried to teach soldiers to be responsible, to cooperate, to draw attention to the need to create social bonds and to raise the soldier's sense of dignity as a conscious citizen. In 1946, General Anders gave an order to resume the work of PBK in exile, taking care of the material well-being of demobilized soldiers and their families. The work of the organization was terminated in 1961 due to the declining interest in its activities.